

Recenzja rozprawy doktorskiej
ks. mgra lic. Wojciecha Prawdy
pt. *Personalistyczno-znakowa chrystologia fundamentalna ks. prof. Mariana Ruseckiego,*
napisanej pod kierunkiem ks. dra hab. Jacentego Masteja, prof. KUL,
Lublin 2022, s. 250 (komputeropis)

1. Tło, aktualność i waga tematyki pracy

Współczesność, w swym wymiarze kulturowym i cywilizacyjnym, charakteryzuje się postępującą dechrystianizacją oraz degradacją i deklasacją tego, co chrześcijańskie w przestrzeni publicznej. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest wzrastająca sekularyzacja społeczeństwa i widoczny zanik wrażliwości na *sacrum*. Chrześcijaństwo nie przystaje do współczesnej kultury, którą papież Franciszek nazywa „kulturą tymczasowości”, „prowizoryczności” i łączy z nią głęboki indywidualizm oraz silny relatywizm praktyczny, a także materializm i konsumpcjonizm. Ewangeliczne wzorce postępowania i chrześcijańskie wartości przestały być dla wielu decydującym punktem odniesienia.

Rozprzestrzeniające się neopogaństwo w formie ubóstwiania człowieka lub rzeczy sprawia, że jednostki jak i całe społeczności coraz wyraźniej oddalają się od tradycji chrześcijańskiej. I choć zauważa się pojawianie nowych form religijności, to w coraz mniejszym stopniu są one związane z osobą Jezusa Chrystusa i z Jego Kościołem. Często mamy także do czynienia z tzw. „religijnością wędrowną” (G. Lohfink) lub z „wiarą bez przynależności” (S. Pié-Ninot). Dziś już nikogo nie dziwi publiczna apostazja chrześcijan, negacja objawieniowego i zbawczego dzieła Jezusa Chrystusa, krytyka i wręcz odrzucanie Kościoła jako wspólnoty o boskiej genezie, ustanowionej dla przekazu Bożego Objawienie, czy też radykalne oddzielanie Jezusa od Eklezji, zaprzeczanie Jego obecności w Kościele, czego echem są funkcjonujące tu i ówdzie hasła: „Jezus – tak, Kościół – nie” oraz „Chrystus – być może, Kościół – w żadnym wypadku” (V. Messori).

Wobec kwestionowania nadprzyrodzonego charakteru chrześcijaństwa konieczna jest aktualna i skuteczna apologia, która nie będzie się sprowadzać do restauracji czy rewitalizacji – powrotu do stanu poprzedniego lub zastanego, lecz do ukazania jego wiarygodności w nowych czasach, w nowej sytuacji dziejowej, odwołując się do nowej argumentacji, odpowiadającej umysłowości współczesnego człowieka. Niezbędne jest więc podejmowanie w refleksji naukowej centralnych zagadnień teologiczno-fundamentalnych, chrystologicznych

i eklezjologicznych, ponieważ negacja chrześcijaństwa bardzo często ma swoje źródło w błędnym rozumieniu osoby i dzieła Jezusa Chrystusa, co z kolei przekłada się na fałszywe pojmowanie Kościoła (W. Kasper, J. Moltmann). Dlatego też uważam problematykę recenzowanej pracy doktorskiej, która zamyka się w temacie: *Personalistyczno-znakowa chrystologia fundamentalna ks. prof. Mariana Ruseckiego*, za bardzo ważną i niezwykle aktualną. I choć autor rozprawy, ks. mgr lic. Wojciech Prawda, przedstawia w niej szczegółową i ogólną wiedzę teoretyczną, to jest ona wręcz konstytutywna dla rozwiązań praktycznych, sensotwórczych, dialogicznych i apologijnych, wpływających bezpośrednio na wiarygodność chrześcijaństwa. A przecież wiarygodność jest kluczowym pojęciem teologii fundamentalnej, nauki, której przedmiotem zainteresowania jest fakt zaistnienia Objawienia Bożego w historii oraz jego trwanie w Kościele (*demonstratio christiana et catholica*). Celem wspomnianej dyscypliny jest badanie i uzasadnianie tegoż Objawienia w aspekcie jego wiarygodności. Tak więc wiarygodność stanowi o specyfice i tożsamości teologii fundamentalnej (M. Rusecki).

Doktorant podjął się trudnego zadania. W swoich badaniach zmierzył się z koncepcją naukową wybitnego teologa – ks. prof. Mariana Ruseckiego, współtwórcy lubelskiej szkoły teologii fundamentalnej, którego myśl i trafne intuicje są nadal aktualne i wciąż oddziałują na środowiska naukowe w Polsce i za granicą. Świadomy wybór wskazanej tematyki pracy zaowocował niezwykle przygodą intelektualną, bowiem chrystologia fundamentalna w ujęciu personalistyczno-znakowym jest główną osią zainteresowań ks. Ruseckiego. Pozwoliło to Autorowi dysertacji na poznanie całego bogatego dorobku Profesora i zaowocowało satysfakcją naukową Doktoranta, czego świadectwem jest recenzowana rozprawa. Zapewne ma też w tym udział promotor pracy – ks. dr hab. Jacenty Mastej, prof. KUL, uczeń, współpracownik i kontynuator dzieła ks. Ruseckiego.

W wielu miejscach rozprawy ks. Prawda nazywa ks. prof. Ruseckiego architektem lubelskiej szkoły teologii fundamentalnej. Wydaje się jednak, że to stwierdzenie jest niewystarczające i powinno być dopełnione przez inne – protagonista. Dla wielu pokoleń jego uczniów i środowiska teologicznofundamentalnego ks. prof. Marian Rusecki jest nie tylko architektem ale i protagonistą tejże szkoły.

2. Ocena struktury pracy

Rozprawa doktorska ks. mgra lic. Wojciecha Prawdy składa się ze *Wstępu*, czterech rozdziałów, *Zakończenia*, *Wykazu skrótów* i *Bibliografii*. *Spis treści* został umieszczony na końcu pracy.

Obszerny *Wstęp* dysertacji został skonstruowany poprawnie. Autor rozpoczął od nakreślenia przedmiotu chrystologii fundamentalnej, a następnie opisał powstanie i problematykę badawczą lubelskiej szkoły teologii fundamentalnej, która zaistniała w drugiej połowie lat 70. XX wieku. Pierwszym wymienionym przez Doktoranta przedstawicielem tego ośrodka naukowego był ks. prof. Edward Kopeć, który zaaplikował elementy personalistyczne do ówczesnie uprawianej apologetyki i zrezygnował z polemicznego sposobu argumentacji (s. 3-4). Kolejnymi teologami, którzy wpłynęli na powstanie i dalszy rozwój szkoły byli ks. prof. Czesław Stanisław Bartnik (dogmatyk, personalista) i ks. prof. Stanisław Nagy (eklezjolog) (s. 4). Jak słusznie podkreśla ks. Prawda, ważnymi wydarzeniami, świadczącymi o nowym podejściu do przedmiotu uprawianej dyscypliny było ukazanie się podręcznika ks. prof. Kopia o znamienym tytule *Teologia fundamentalna* (1976) oraz dysertacja doktorska ks. Ruseckiego, zatytułowana *Współczesne dyskusje nad teorią apologetyki* (1974). Szczególnie ta ostatnia odegrała istotną rolę w tworzeniu metodologii teologii fundamentalnej w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Pełnego rozwoju szkoły i jej dojrzałości należy upatrywać w badaniach naukowych ks. prof. Mariana Ruseckiego oraz jego uczniów (s. 4-5). Autor rozprawy wymienił następujące główne cechy badań w lubelskim ośrodku: zakorzenienie biblijne, chrystocentryzm, personalistyczny i historiozbowczy charakter, bazowanie na *fides et ratio*, antropologiczne osadzenie, łączność traktatów chrystologicznego i eklezjologicznego, co umożliwia prezentację przedmiotu teologii fundamentalnej w jednolitych kategoriach (s. 5). Zwrócił również uwagę na współczesny pluralizm ujęć teologicznofundamentalnych i trafnie zauważył, że koncepcja personalistyczna jest dominująca, choć nie została ona jeszcze całościowo opracowana.

Wyjaśniając treści i zakres pojęć występujących w tytule pracy doktorskiej, ks. Prawda słusznie odwołał się do zasad metodologicznych opracowanych przez Ruseckiego w jego ważnej pozycji *Wiarygodność chrześcijaństwa*, t. 1: *Z teorii teologii fundamentalnej* (Lublin 1994). Niewątpliwie w badaniach lubelskiego teologa kluczowe miejsce zajmowały metody znakowa i personalistyczna, które – jak podkreślał Profesor – wzajemnie się przenikają,

uzupełniają i wzmacniają (koroborują, jak mawiał często ks. Rusecki) (s. 7-8). Doktorant uwypuklił niezwykle cenny wniosek Ruseckiego o konieczności poszerzenia pola semantycznego pojęcia znaku o kategorię symbolu w znaczeniu religijno-teologicznym, co jeszcze bardziej podkreśla personalny charakter poznania Osoby przez osobę (s. 9). Należy zgodzić się z ks. Prawdą, że nowatorska metoda Ruseckiego domaga się jeszcze dopracowania, a wyznaczony przez niego kierunek badań jest z powodzeniem kontynuowany w lubelskiej szkole teologii fundamentalnej (s. 11). Dzięki analizie materiału źródłowego autor dysertacji doszedł do wniosku, że metoda personalistyczno-znakowa została wyeksponowana przez Profesora i zauważona przez teologów przede wszystkim w refleksji naukowej nad problematyką cudu i Objawienia Bożego, a przecież omawiany autor stosował ją w całym obszarze chrystologii fundamentalnej. Stąd zasadność podejmowanej w rozprawie tematyki.

Doktorant w sposób jasny i konkretny przedstawił oraz uzasadnił problem badawczy rozprawy. Uczynił to w formie zasadniczego pytania, na które ma ona dać odpowiedź: „jak wypracowana przez profesora metoda personalistyczno-znakowa została zastosowana w obszarze chrystologii fundamentalnej?” „Celem pracy – dopowiada Autor – będzie zaprezentowanie personalistyczno-znakowej chrystologii fundamentalnej ks. prof. Mariana Ruseckiego” (s. 11). Podjęta problematyka znajduje także swoje uzasadnienie, zdaniem ks. Prawdy, w kierunkach badań wytyczonych przez II Sobór Watykański, w tym rozwijania teologii objawienia i odnowienia przedmiotu teologii fundamentalnej. Doktorant słusznie zauważa, iż jej personalistyczna koncepcja nadal nie została opracowana wszechstronnie, a koncepcja znakowa na gruncie polskim jest słabo zauważalna. Ponadto oryginalny i metodologicznie dojrzały projekt teologiczny Ruseckiego jest wciąż niedostatecznie znany i tylko w niewielkim stopniu poddany naukowej krytyce (s. 12).

W dalszej części *Wstępu* Autor dysertacji omówił jej źródła. Za najbardziej wartościowe z punktu widzenia systematyzacji zagadnień słusznie uznał pięć traktatów Ruseckiego wydanych w tomach: *Traktat o cudzie*; *Traktat o Objawieniu*; *Traktat o religii*; *Traktat o wiarygodności chrześcijaństwa. Dlaczego wierzyć Chrystusowi?*; *Traktat o Kościele*. Przywołując w przypisie 30. wymienione dzieła Doktorant nie podał w przypadku dwóch pierwszych miejsca i roku wydania. Natomiast błędnie zapisał rok wydania *Traktatu o Kościele* (jest: 2015, powinno być: 2014). Ks. Prawda w sposób syntetyczny przedstawił wykorzystaną w pracy literaturę, w tym opracowania twórczości naukowej lubelskiego teologa. Omówił stan badań nad myślą chrystologiczną ks. prof. Ruseckiego. W przypisie 37.

wymienił prace magisterskie poruszające zagadnienia prezentowane w swojej dysertacji. Zabrakło wśród nich pracy dyplomowej ks. Filipa Krauze pt. *Księdza Mariana Ruseckiego koncepcja cudu*. Gdańsk 1997 (komputeropis, Biblioteka Gdańskiego Seminarium Duchownego).

Następnie Doktorant objaśnił treściowo trzon rozprawy, na który składają się cztery rozdziały: I. *Personalistyczno-znakowy charakter objawienia Boga w Jezusie Chrystusie*; II. *Personalistyczno-znakowe rozumienie działalności Jezusa Chrystusa*; III. *Personalistyczno-znakowy charakter misterium paschalnego*; IV. *Chryścijność Kościoła w perspektywie personalistyczno-znakowej*.

Aby określić metodę, którą zastosowano w dysertacji, Doktorant opisał poszczególne działania badawcze. Ich pierwszy etap polegał na zebraniu i analizie publikacji ks. prof. Ruseckiego pod kątem opracowanych przez niego zagadnień chrystologicznofundamentalnych, a także na eksplikacji zagadnień metodologicznych oraz aplikacji kategorii personalistycznych i znakowych w całej twórczości lubelskiego teologa. Na podstawie bazy źródłowej Autor ustalił strukturę pracy. W drugim etapie działania badawcze ks. Prawdy były skoncentrowane na systematyzacji i prezentacji poglądów Profesora zgodnie z przyjętym tematem rozprawy. Doktorant zaznaczył, że w ekspozycji materiału zostanie zastosowana metoda syntetyczno-krytyczna, wzbogacona o elementy metody personalistyczno-znakowej, której twórcą był ks. Rusecki (s. 15).

W *Zakończeniu* dysertacji ks. Prawda zebrał wyniki przeprowadzonych badań w poszczególnych rozdziałach oraz dokonał ich podsumowania. Z naukową pokorą stwierdza, że jego praca „nie rości sobie pretensji do wyczerpującego opracowania dorobku ks. prof. Mariana Ruseckiego na polu całej teologii fundamentalnej”. Odpowiedniejsze byłoby określenie zawężające – „na polu chrystologii fundamentalnej”, ponieważ zamknięcie bogatej twórczości Profesora ograniczonej choćby do tezy chrystologicznej w jednej pracy doktorskiej wydaje się już niemożliwe, a co dopiero całości jego namysłu teologicznofundamentalnego.

W *Zakończeniu* rozprawy Doktorant bardzo syntetycznie i trafnie ujął perspektywę i kierunek dalszych badań nad dziełem ks. Ruseckiego. Konieczne wydaje się opracowanie tezy eklezjologicznej w kategoriach personalistyczno-znakowych.

Bibliografia rozprawy została podzielona na cztery części: I. *Pismo Święte i Dokumenty Magisterium Ecclesiae*; II. *Literatura podstawowa*; III. *Opracowania*; IV.

Literatura pomocnicza. Bibliografia jest kompletna na płaszczyźnie literatury podstawowej, którą stanowią prace ks. prof. Ruseckiego, oraz opracowań jego teologii. Podziw budzi wykorzystana bogata literatura pomocnicza, stanowiąca całe spektrum badań teologicznofundamentalnych, łączących się wprost lub pośrednio z tematyką dysertacji. W części I. *Pismo Święte i Dokumenty Magisterium Ecclesiae* widoczny jest brak dzieł Benedykta XVI, przede wszystkim jego encyklik i adhortacji, które niewątpliwie wiążą się z poruszaną w dysertacji problematyką. Szkoda, że w zbiorze IV. *Literatura pomocnicza* zabrakło ważnej dla teologii fundamentalnej pozycji: Joseph Ratzinger/Benedykt XVI, *Formalne zasady chrześcijaństwa. Szkice do teologii fundamentalnej*, Poznań 2009. Proponowałbym rozszerzenie tytułu III. *Opracowania* o informację dopełniającą – III. *Opracowania teologii* (ewentualnie: *myśli lub dzieła*) Mariana Ruseckiego. Pozwoliłoby to na uniknięcie niepotrzebnej wieloznaczności.

Biorąc pod uwagę przedstawiony przez Doktoranta materiał źródłowy, struktura pracy jest przejrzysta i klarowna. Autorowi rozprawy udało się dokonać systematycznego i logicznego podziału problematyki w poszczególnych rozdziałach. Ukształtowany przez ks. Prawdę układ dysertacji umożliwił mu wyczerpujące przedstawienie personalistyczno-znakowej chrystologii fundamentalnej ks. prof. Mariana Ruseckiego.

3. Ocena merytorycznej strony pracy

Recenzowana rozprawa stanowi wartościowe, dobrze osadzone w materiale źródłowym, opracowanie, ukazujące personalistyczno-znakową chrystologię fundamentalną ks. prof. Mariana Ruseckiego. Przedstawienie obranej tematyki skłoniło Autora dysertacji do obrania czterech głównych obszarów badawczych: 1) objawienie się Boga w Jezusie Chrystusie; 2) działalność Jezusa Chrystusa; 3) misterium paschalne; 4) chrystyczność Kościoła. Wymienione faktory, ujęte w cztery kolejne rozdziały, stanowią logiczną całość i w pełni wyczerpują wskazaną w tytule dysertacji problematykę.

Rozdział I Doktorant rozpoczyna od omówienia koncepcji Objawienia Bożego przyjętej przez prof. M. Ruseckiego (1.1), aby następnie przystąpić do wyjaśnienia zagadnienia chrystologicznych figur i prorocत्व Starego Testamentu zapowiadających Mesjasza (1.2.), historyczności osoby Jezusa z Nazaretu (1.3.), a także świadomości boskiej godności Jezusa Chrystusa (1.4.), wyrażonej w całokształcie Jego postaw i uwyrażnionej w

tytułach chrystologicznych (1.5.). Czyni to konsekwentnie w kluczu personalistyczno-znakowym, odwołując się do prac Profesora. Słusznie konkluduje, że zastosowanie przez Ruseckiego kategorii semejotycznych i personalistycznych w eksplikacji objawienia się Boga w Jezusie Chrystusie zapewnia adekwatność i całościowość poznania epifanijnej i soterycznej rzeczywistości nadprzyrodzonej.

W II Rozdziale ks. Prawda przedstawił personalistyczno-znakowe rozumienie działalności Jezusa Chrystusa, przez którą objawia się Jego osoba oraz realizuje się Jego zbawcza misja. W świetle badań prowadzonych przez lubelskiego teologa Doktorant wyróżnił dwa wiodące problematy aktywności Mesjasza: proklamację orędzia o królestwie Bożym (2.1.) oraz działalność taumaturgiczną (2.2. i 2.3.). Wykazał, że w koncepcji teologicznej Ruseckiego królestwo Boże posiada wybitnie personalistyczny charakter; stanowi bowiem nową, osobową perspektywę wspólnoty z Bogiem (zbawienie). Jezus ukazywał je i urzeczywistniał na sposób znakowy – poprzez słowa i czyny.

Analizując poglądy Ruseckiego na temat osobowo-znakowego działania Mesjasza w postaci proklamacji królestwa Bożego Doktorant słusznie zauważa, że „chcąc przybliżyć swoim słuchaczom nową rzeczywistość [królestwa Bożego – dop. PR], Jezus musiał skonfrontować się z Torą”. Nie można jednak w pełni zgodzić się z dalszą częścią wypowiedzi ks. Prawdy: „Choć trudno dziś jednoznacznie określić Jego podejście do Pięcioksięgu (nowotestamentowe teksty pozostają pod silnym wpływem popaschalnej refleksji), to można z pewnością stwierdzić, że Jezusowi zależy przede wszystkim na ukazaniu słuchaczom woli Bożej. Jako bezpośredni jej wyraziciel zapewnia On o nieustannej trosce o naród wyrażonej również w Jego przyjściu i obwieszczeniu nadejścia królestwa Bożego. Jezus Chrystus jest Słowem Bożym, zatem nie musi skupiać się na rozstrzygnięciu dyskusji wokół interpretacji Pisma. Prawnicze dywagacje nad tekstem Tory zagrażają bowiem istocie Bożego słowa, którą jest spotkanie z Bożą wolą, pełne jej zaufanie, by w ten sposób móc skutecznie podążać ku królestwu” (s. 80). Odniesienie Jezusa do Pięcioksięgu nie jest zagadnieniem peryferyjnym chrystologii, lecz podstawowym. Niesie bowiem ze sobą konsekwencje objawieniowo-zbawcze. Jest wręcz decydujące w historii zbawienia. Współczesna egzegeza i teologia biblijna podejmuje tematykę stosunku Jezusa do Tory i z powodzeniem ją rozwiązuje (F. Crüsemann, G. Lohfink). Całe życie Jezusa było wzorem w wypełnianiu Prawa Mojżesza. Mesjasz troszczy się, aby wszędzie je wypełniano. Służy Torze i ją interpretuje. Nie ustanawia nowej, alternatywnej Tory, lecz wskazuje na jej prawidłowe

rozumienie. W nauczaniu Jezusa Prawo Starego Testamentu nie jest skostniałą, jurydyczną rzeczywistością, lecz pełną dynamiki zapowiedzią nadchodzącego panowania Boga. W jego centrum znajduje się przykazanie oddawania czci Bogu Jedynemu. Należy jeszcze dodać, że relacja Jezusa do Tory rzutuje na problematykę „Kościół a Izrael” (Czy Kościół zastąpił Izrael?, czy doszło do historiozbawczego „wydziedziczenia” Izraela?). W związku z tym, chciałbym zapytać Doktoranta, czy w bogatej spuściźnie naukowej ks. prof. Ruseckiego odnalazł próbę odpowiedzi na pytanie: w jaki sposób Jezus konfrontuje się z Torą? A jeśli nie, to proszę, aby sam odpowiedział na postawione pytanie.

Ks. Prawda z wielką znajomością metodologiczną uwypuklił jedno z najważniejszych osiągnięć naukowego Profesora, jakim jest rozumienie cudu jako osobowego znaku Boga. Cud jest sposobem komunikacji interpersonalnej. Doktorant trafnie zauważył, że według Ruseckiego cud jest dziełem objawieniowym, w którym Bóg działa „tu i teraz”, a także podkreślił wagę propozycji Profesora, aby uzupełnić teorię cudu-znaku o pojęcie symbolu. Autor dysertacji słusznie konkluduje, że „kategoria symbolu pogłębia personalistyczne rozumienie cudu, pomagając wyraźniej dostrzec bezpośredniość spotkania Boga z człowiekiem wraz ze zbawczymi jego następstwami. Ponadto w tym ujęciu lepiej uwidacznia się uczestnictwo w boskiej naturze osoby mirakulowanej” (s. 95). Z bogatego materiału źródłowego Doktorant wydobyl personalistyczno-znakowe aspekty funkcji cudu w ujęciu lubelskiego teologa. Za ks. Ruseckim wyróżnił i omówił objawieniową, chrystologiczną, zbawczą, eklezjotwórczą i wiarotwórczą funkcję cudu oraz funkcję motywacyjną, która w piśmiennictwie Profesora ściśle łączy się i niejako towarzyszy wszystkim wcześniej wymienionym. Tym samym wykazał, że prezentowane przez lubelskiego teologa samo pojęcie cudu jak również jego funkcje zostały opracowane z zastosowaniem kategorii personalistycznych i znakowych.

W III Rozdziale dysertacji Autor dokonał analizy misterium paschalnego, opierając się na zagadnieniach chrystologicznych w ujęciu prof. Ruseckiego. Słusznie rozpoczął prezentację problemu badawczego od ukazania staurologiczno-rezurekcyjnej świadomości Jezusa Chrystusa (3.1.), bowiem rzutuje ona na całą Jego epifanijno-soteryczną działalność. W ślad za lubelskim teologiem odczytał ją w kategoriach osobowo-znakowych, wykorzystując nie tylko materiał teologiczny (dane biblijne), lecz także dane antropologii i psychologii. Zaprezentował także personalistyczno-semejotyczne rozumienie kluczowych wydarzeń paschalnych: Ostatniej Wieczery, Krzyża i Zmartwychwstania (3.2. i 3.3).

Uwypuklił charakterystyczny dla Profesora osobowy sposób demonstrowania znaków wiarygodności zmartwychwstania – pustego grobu i chrystofanii paschalnych (3.4.).

IV Rozdział rozprawy koncentruje się na dociekaniach ks. Ruseckiego dotyczących chrystyczności Kościoła w perspektywie personalistyczno-znakowej. Łączność Jezusa Chrystusa z Jego Eklezją została zaprezentowana na płaszczyźnie genezy (4.1.), misterium i struktury (4.2.), urzeczywistniania się (4.3.) oraz wiarygodności Kościoła (4.4). Doktorant podkreślił przekonanie Profesora, że chrystyczność stanowi o tożsamości i wyjątkowości Eklezji i – konsekwentnie – o jej wiarygodności (s. 170-171). Analogicznie do Bożego Objawienia Kościół posiada strukturę bosko-ludzką. W jego genezie, naturze i misji uwidacznia się dominujący czynnik osobowo-znakowy. Jest on szczególnie widoczny w procesie permanentnej eklezjogenezy oraz w budowanej argumentacji wiarygodnościowej Eklezji. Ks. Prawda słusznie konstatuje, że w myśli Ruseckiego Kościół jest przede wszystkim wspólnotą osób Boskich i ludzkich, dlatego też w pełni uprawnione i metodologicznie poprawne jest stawiane przez lubelskiego teologa zasadnicze pytanie eklezjologii fundamentalnej: kim jest Kościół? (s. 171). Należy zgodzić się z Autorem dysertacji, że idee eklezjologiczne Profesora w pełni wpisuje się w odnowę teologiczną po II Soborze Watykańskim.

Obszar badawczy ukazany w IV Rozdziale dysertacji wykracza treściowo poza tezę chrystologiczną. Dotyczy zagadnień eklezjologii fundamentalnej. Jednak jego obecność w pracy jest w pełni uzasadniona, ponieważ najlepiej obrazuje tak ważny w myśli ks. prof. Ruseckiego związek przyczynowy i organiczną jedność Jezusa Chrystusa i Jego Kościoła oraz łączność traktatów teologicznofundamentalnych (chrystologicznego i eklezjologicznego), które mogą być ujmowane w jednakowych kategoriach (w tym przypadku personalistyczno-znakowych). Podjęcie problematyki chrystyczności Kościoła nie stanowi dysonansu poznawczego, lecz jest konsekwencją wcześniejszych dociekań Autora.

Należy podkreślić, że chrystyczność Eklezji ujawnia się przede wszystkim w jej genezie, naturze i misji. Jezus Chrystus jest Fundatorem Kościoła i źródłem jego egzystencji. Eklezja odzwierciedla boską i ludzką naturę Chrystusa oraz epifanijno-soteryczną istotę Jego posłannictwa. Jezus Chrystus stanowi centrum misji Kościoła i jest treścią jego orędzia. Doktorant jest tego w pełni świadomy. W wielu miejscach dysertacji odwołuje się do tego ujęcia teologicznego. Jednak o ile w swojej rozprawie wyczerpująco przedstawia zagadnienie chrystyczności na płaszczyźnie genezy (4.1. *Personalistyczny wymiar genezy Kościoła*) i

natury Eklezji (4.2. *Misterium i struktura Kościoła*), o tyle nieco „po macoszemu” traktuje zagadnienie chrystyczności na polu misji Eklezji. Pewne elementy tej tematyki uważny czytelnik odnajdzie w paragrafie traktującym o istocie Kościoła (4.2. *Misterium i struktura Kościoła*) oraz o permanentnej eklezjogenezie (4.3. *Personalistyczno-znakowe urzeczywistnianie się Kościoła*). Oczywiście problematyka urzeczywistniania się Eklezji zawiera się w problematyce jej misji, ale ją nie wyczerpuje. Dorobek naukowy ks. prof. Ruseckiego dostarcza bogatego materiału, dotyczącego personalistyczno-znakowego ujmowania chrystyczności na płaszczyźnie misji Kościoła, dlatego też należałoby to zagadnienie wyodrębnić i szerzej omówić w oddzielnym paragrafie.

Od strony merytorycznej na szczególne uznanie zasługuje przedstawienie przez Doktoranta w *Zakończeniu* rozprawy, w sposób klarowny i syntetyczny, głównych osiągnięć jego badań: „- w miarę wszechstronne i wieloaspektowe opracowanie personalistyczno-znakowej chrystologii w ujęciu M. Ruseckiego z wyeksponowaniem aspektów stanowiących *novum* w twórczości architekta lubelskiej szkoły teologii fundamentalnej, - wydobywanie i uwypuklenie personalistyczno-znakowych aspektów poszczególnych zagadnień chrystologii fundamentalnej, które pojawiały się w dorobku M. Ruseckiego tylko pośrednio, - pokazanie zastosowania metody personalistyczno-znakowej w prezentacji przez Ruseckiego treści odnoszących się do faktu chrystologicznego, - prezentacja zagadnień eklezjologicznych w ramach chrystologii potwierdzająca łączność obu traktatów przez ujmowanie ich w jednolitych kategoriach personalistyczno-znakowych oraz ukazywanie jedności Chrystusa i Kościoła, - wskazanie znaków wiarygodności Kościoła odczytanych z opracowanych przez Ruseckiego argumentów przemawiających za wiarygodnością chrześcijaństwa (znak bonatywny i separacyjny)” (s. 224).

Wymienione powyżej konkluzje dociekań Doktoranta w pełni wynikają z treści pracy. Są adekwatne do przeprowadzonych analiz, a także kompletnie i wyczerpująco odpowiadają na postawiony we *Wstępie* problem badawczy.

Ks. Prawda wyeksponował również wniosek natury ogólnej, który stanowi niejako zwieńczenie jego analiz naukowych: „Prezentacja faktu chrystologicznego w teologii fundamentalnej przy użyciu kategorii osoby i znaku znajduje uzasadnione racje w kontekście badań prowadzonych na gruncie całej współczesnej teologii” (s. 224). Rzeczywiście personalizm stanowi klucz hermeneutyczny do zrozumienia chrześcijaństwa i jego doktryny. Teza ta znajduje swoje wzmocnienie, jeśli weźmie się pod uwagę personalistyczno-znakowy

charakter Bożego Objawienia oraz fakt, że osoba ze swej natury wyraża siebie poprzez znaki. W podsumowaniu Doktorant słusznie konstatuje, że „zapropozowana i konsekwentnie aplikowana kategoria osoby i znaku uwzględnia złożoność rzeczywistości religijnej i umożliwia jej bardziej precyzyjne wyrażenie. Twórczość naukowa lubelskiego teologa ukazuje, że przy odpowiednich ustaleniach całe objawienie Boże i Kościół mogą stanowić przedmiot badań postrzegany jako osobowy znak”. Autor rozprawy trafnie przy tym zauważa, że choć Profesor sam posługiwał się kategoriami personalistyczno-znakowymi nie zawsze wskazując na nie wprost, to jednak można stwierdzić, iż uważał je za kluczowe w całej koncepcji teologii fundamentalnej (s. 224).

Recenzowana praca doktorska nie zawiera błędów merytorycznych. Ukazuje personalistyczno-znakową chrystologię fundamentalną ks. prof. Mariana Ruseckiego w sposób szczegółowy i kompletny. W wielu miejscach dysertacji ujawnia się duża kompetencja i erudycja Doktoranta. Rozprawa ks. Wojciecha Prawdy powinna zostać opublikowana.

4. Ocena formalnej strony pracy

Strona formalna pracy zasługuje na uznanie. Doktorant posługuje się poprawnym, literackim językiem, nieco hermetycznym, charakterystycznym dla lubelskiej szkoły teologii fundamentalnej. Jedynie w niektórych partiach tekstu występują pojedyncze błędy literowe, interpunkcyjne i stylistyczne. Najbardziej rażącym jest błąd stylistyczny w *Zakończeniu* rozprawy: „Gdy nastąpi większa jednoznaczność pojęć w dziedzinie personalizmu i semiotyki, można będzie także bardziej precyzyjnie wypracować chrystologię personalistyczno-znakową”. Należy poprawić na: „Gdy zostaną dopracowane pojęcia z dziedziny personalizmu i semiotyki...”

Autor zachowuje spójność wywodu. Poszczególne rozdziały, a w nich paragrafy, są logicznie połączone i skorelowane. Niewątpliwie ich walor podnoszą wielostronne wprowadzenia i wyczerpujące podsumowania. Przygotowując komputeropis, ks. Prawda wykazał się starannością w dokumentowaniu i prezentowaniu wyników swoich badań oraz poprawnością edytorską.

Na pochwałę zasługuje zgromadzenie i wykorzystanie olbrzymiej, liczącej blisko 600 pozycji, kilkujęzycznej bibliografii. Dobór, analiza i interpretacja źródeł (*I. Pismo Święte i*

Dokumenty Magisterium Ecclesiae, II. *Literatura podstawowa*) oraz opracowań i literatury pomocniczej nie budzi wątpliwości i jest wystarczająca.

5. Podsumowanie i wnioski końcowe

Dysertacja ks. mgra lic. Wojciecha Prawdy została napisana na seminarium z chrystologii fundamentalnej pod kierunkiem ks. dra hab. Jacentego Masteja, prof. KUL. Recenzowana rozprawa jest oryginalnym opracowaniem personalistyczno-znakowej chrystologii fundamentalnej ks. prof. Mariana Ruseckiego. Stanowi ona pożądane uzupełnienie dotychczasowych publikacji, analizujących dzieło lubelskiego teologa. Doktorant rozwiązał obrany problem naukowy opierając się na obszernym materiale źródłowym. Wykazał się bardzo dobrą znajomością metodologii badań teologii fundamentalnej. Ujawnił obszerny zakres posiadanej wiedzy teologiczno-fundamentalnej i umiejętność jej przekazywania, a także precyzyjnego i jasnego formułowania wniosków.

W swojej pracy Doktorant wykazał, że refleksja naukowa ks. prof. Mariana Ruseckiego daje możliwość pełnego i całościowego ujęcia przedmiotu teologii fundamentalnej, zarówno w tezie chrystologicznej jak i eklezjologicznej, w jednolitych kategoriach personalistyczno-znakowych. Uwypuklił poglądy lubelskiego teologa, który przyjmował, że tak jak Jezus Chrystus jest Znakiem Boga, tak Kościół jest wspólnotowym, zbawczym znakiem Jezusa Chrystusa. Zarówno w Chrystusie jak i w Kościele element boski łączy się z ludzkim, nadprzyrodzony z naturalnym. Można więc mówić o chrystyczności Kościoła i eklezjologiczności chrystologii.

Dysertacja została opracowana poprawnie, zarówno od strony merytorycznej, jak i formalnej. Konstrukcja pracy wskazuje na przemyślenie zagadnienia i przyjęcie właściwych kryteriów podziału obszernego materiału źródłowego. Rozprawa zawiera pewne niedoskonałości, wskazane w tej recenzji, co jednak nie umniejsza ewidentnych walorów pracy. Podsumowując stwierdzam, że omawiana dysertacja spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim i stawiam wniosek o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

ks. dr hab. Paweł Rabczyński, prof. UWM

Olsztyn, 23.05.2022 r.